

Jaume I. Antoni Ferrando i Francés / Vicent J. Escartí Soriano (estudis i edició); Pere M. Orts i Bosch (pròleg), *Llibre dels feits del rei en Jaume*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, 2 vols. ISBN: 978-84-482-5492-6. 469 p. + facsímil (173 f.).

D'entre el reguitzell d'actes programats durant el 2008 als territoris de l'antiga Corona d'Aragó en commemoració del vuitè centenari del naixement de Jaume I, un dels més notables ha estat la publicació del manuscrit C del *Llibre dels feits*, o manuscrit dels comtes d'Aiamans, que es conserva a la Biblioteca de Catalunya des de mitjan segle XX per donació d'Isidre Bonsoms. L'edició, amb dos volums –un per al facsímil i un altre per als estudis– ha estat possible gràcies a la col·laboració entre la Biblioteca de Catalunya i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, que ha volgut així homenatjar la figura del Conqueridor. En aquest sentit, l'interès d'aquesta acurada impressió radica en el fet que es tracta de la primera edició de la versió més antiga d'una de les dues famílies de manuscrits que es conserven de la crònica que el rei compongué en clau autobiogràfica. Així, el facsímil reproduïx amb gran fidelitat el ms. C, mentre que el volum d'estudis consta d'un pròleg de Pere Maria Orts i Bosch, d'un anàlisi del manuscrit en el context de la transmissió textual de la crònica a càrrec d'Antoni Ferrando, d'un examen de la recepció del *Llibre dels feits* a totes les terres de la Corona d'Aragó a càrrec de Vicent J. Escartí, i, finalment, de l'edició filològica d'aquesta versió, feta conjuntament pels dos professors suara esmentats.

Al pròleg (p. 11-22), Pere Maria Orts tracta de justificar la política d'expansió territorial de Jaume I des d'una visió geoestratègica. Així, lloa la seua substitució de les guerres occitanes per la conquesta de les terres meridionals davant "l'amenaça castellana", al·lega que la creació dels regnes de Mallorca i de València es degué al fet que, com a "gran legislador", aspirava a introduir "lleis innovadores", i explica el manteniment de la població musulmana en les terres conquerides com una forma de fer front a la feblesa demogràfica de la Corona. És una visió tradicional que, si bé no té en compte els nous enfocaments historiogràfics sobre la política

conqueridora de Jaume I, que la presenten sobretot com una expansió colonial –el manteniment de la població musulmana ho seria en funció de l'explotació d'una mà d'obra més barata– i com una operació de reforçament de l'autoritarisme monàrquic, té la virtut de recordar-nos el joc d'interessos geopolítics que s'hi ventilava aleshores. En qualsevol cas, independentment d'aquests debats historiogràfics, és ben pertinent el recordatori final que fa Orts sobre el fet que la crònica jaumina només pot conservar tot el seu valor literari, històric i simbòlic si continua sent llegida en la llengua en què el rei la va compondre.

En el primer estudi (p. 25-58), Antoni Ferrando descriu codicològicament el manuscrit, reuneix totes dades conegudes sobre el seu copista, el saragossà Juan de Barbastro, traça la història de la transmissió del còdex des que fou copiat, el 1380, fins la seua arribada a la Biblioteca de Catalunya a mitjan segle XX, situa la versió dins de la tradició textual del *Llibre dels feits*, la caracteritza lingüísticament, explica els seus antecedents gràcies a un sòlid suport documental –concretament seria una còpia de 1380 de la “còpia oficial” enllestida el 1366-1367– i justifica la tradició segons la qual aquesta versió gaudia d'un “privilegi d'oficialitat”, com ja va recordar Jordi Bruguera en la seua edició crítica del text jaumí (1991). Així, Ferrando fa veure que és l'únic manuscrit que ens ha arribat, copiat i validat per ordre directa del rei Pere el Cerimoniós i que el seu íncipit i la seua distribució en 484 capítols, seguits per tots els manuscrits anteriors a l'edició valenciana de 1557 –fins i tot pel full del ms. O, recentment descobert a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, del darrer quart del segle XIV–, corresponen a la descripció del manuscrit “oficial” de l'Arxiu del Palau Reial de Barcelona, que coneixem gràcies a diversos documents cancellerescos. També el text jaumí traduït per Marsili el 1313 i la versió aragonesa de Juan Fernández de Heredia del mateix segle XIV reflecteixen la majoria de les opcions del ms. C.

D'una altra banda, Ferrando discuteix la interpretació de la història de la transmissió de la versió “oficial” del text jaumí que Josep Maria Pujol ha defensat en favor del de Poblet. I, en aquest mateix sentit, també addueix que la versió del ms. C preserva un lèxic

extremoccidental català, que, com ja va observar Joan Coromines, es correspondria amb el tipus de català amb el qual es familiaritzà el rei entre els 5 i el 19 anys d'edat, una dada que, a més a més, confirmaria l'autoria reial –de vegades discutida. En canvi, el manuscrit de Poblet, o manuscrit H, ara servat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, tot i ser de 1343, presenta una divisió en 571 capítols, no seguida per cap altre manuscrit medieval, dels quals s'aparta lingüísticament perquè, segons Ferrando, va ser alterat pels hàbits fonètics, morfològics i lèxics del seu copista, el catalanooriental Celestí Destorrents. Un dels exemples més evidents d'això és que el ms. C (i, per tant, la resta dels manuscrits medievals) preservà el nom d'*arc de Sant Joan*, tal com encara es diu a gran part de la Franja d'Aragó, mentre que el ms. H el canvià per *arc de Sant Martí*, d'acord amb la parla més generalitzada dels monjos de Poblet, a qui anava destinada la còpia de Destorrents. També cal tenir en compte, en aquest sentit, que el text del ms. C presenta solucions generalment més ajustades, sobretot en onomàstica, a la manifestació escrita més antiga de la crònica jaumina, la versió de Marsili de 1313, feta per ordre de Jaume II a partir del manuscrit conservat en l'Arxiu Reial.

En conseqüència, Ferrando –i amb ell, Germà Colón– considera que el ms. C no sols és el que té més garanties de fiabilitat, sinó que –contràriament al criteri de Bruguera– és el que s'hauria d'haver pres com a manuscrit de base per a l'edició crítica. Malgrat certes modernitzacions, seria el més fidel al text jaumí, ja que hauria tingut menys interferències dels copistes i hauria estat controlat des del poder. Si el rei Cerimoniós, un rigorós ordenancista i amb un gran sentit del valor de la historiografia –només cal recordar la seua intervenció en la redacció de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* i en la *Crònica* del seu regnat– ordenà fer trasllats del *Llibre dels feits* a partir de la versió “oficial” de 1366-1367, i no de la de Poblet, és perquè probablement considerava més fiable aquella versió, que Ferrando qualifica com “la versió canònica de la crònica jaumina”. En definitiva, tota una sèrie de motius que si bé, ara per ara, no són definitius per a afirmar que el manuscrit de 1380 s'acosta més a l'original de Jaume I, sí que basteixen una argumentació molt ben

fonamentada per a considerar-lo el “text més pròxim a la còpia ‘oficial’ o canònica de 1367”.

Per la seua banda, Vicent Josep Escartí aborda detalladament la qüestió de la recepció de la crònica jaumina a la Corona d’Aragó al llarg de la història, bo i dividint la seua anàlisi en quatre parts cronològiques (p. 61-95). Així, pel que fa a l’edat mitjana, Escartí fa una recerca per tal d’oferir dades sobre totes les còpies conservades o documentades a València, Barcelona i Mallorca, i també destaca que, pel seu valor, va ser traduïda al llatí i a l’aragonès pels esmentats Pere Marsili i Juan Fernández de Heredia. A més a més, hi explica que va servir de font –en part– per a l’anònim *Llibre dels reis* (1277-1280), per a la *Crònica de los conquiridores* (c. 1385) del mateix Fernández de Heredia i per a la *Corónica de Aragón* de Gauberto Fabricio Vagad (1499), entre d’altres. Així mateix, entre el Renaixement i el Barroc es realitzaren noves còpies manuscrites que són esmentades per Escartí, al temps que la crònica fou objecte de les primeres impressions, parcialment en 1515 i íntegrament en 1557, totes dues a la ciutat de València. A l’estudi es dedica una especial atenció a l’edició valenciana del XVI, que es produí com a conseqüència d’una petició de la Casa reial d’Àustria, en plena onada historiogràfica valenciana. Igualment, Escartí explica que es realitzaren noves versions en llatí i en castellà, el 1582 i el 1584 respectivament, per part de l’aragonès Bernardí Gómez de Miedes, canonge de la catedral valentina, que foren destinades *ad usum principem* i que comportaren, segurament, el major esforç difusor de la figura del rei en terres de Castella. Per una altra banda, la crònica també serví de font historiogràfica per a nombrosíssims autors de l’època, que remarcaren especialment l’esperit catòlic i guerrer de Jaume I: Pere Antoni Beuter, Martí de Viciana, Joan Baptista Binimelis, Gabriel Lasso de la Vega, Gaspar Escolano, Francesc Diago, Jaume Bleda, Juan de Tornamira, Andreu Bosch, Gaspar Blai Arbuixech, Joan Dameto, Narcís Feliu de la Penya, etc. I encara cal afegir que durant aquell període Llorenç Mateu i Sans realitzà una altra traducció al castellà, que, malauradament, no s’ha conservat. En definitiva, segons Escartí, l’interès per la crònica de Jaume I durant els segles XVI i XVII estaria vinculat, per un costat, al corrents cesaristes polítics del moment –on

el rei medieval era presentat com un precedent dels monarques llavors regnants– i, per un altre costat, a l'especificitat valenciana de la presència dels moriscos, contra els quals convenia recordar la figura del rei Conqueridor, que era presentat en el seu vessant de lluitador contra l'Islam. Altrament, una vegada executada l'expulsió de 1609, la figura del rei seria recordada com un precedent d'aquell esdeveniment que sacsejà la vida política i econòmica dels valencians i que, per tant, calia justificar ideològicament.

Per contra, aquest gran interès per la crònica jaumina descendí notablement a partir del segle XVIII, després que Felip V de Borbó acabés amb els règims jurídics propis dels regnes de la Corona d'Aragó. Però no tant com per a fer oblidar el rei en Jaume, la figura del qual pervisqué a nivell popular, a València i a Mallorca en les respectives celebracions dels dies de la conquesta, i a nivell erudit en personatges com Gregori Maians, Lluís Galiana, Pasqual Esclapés o Antoni de Capmany. Més endavant, a començaments del segle XIX, l'autoria de Jaume I fou discutida per certs criticistes, com Josep Villanueva, tot seguint corrents d'opinió més antics que Escartí documenta per primera vegada. No seria fins a mitjan del Vuit-cents que els historiadors liberals romàntics, com Vicent Boix, Víctor Balaguer o Antoni de Bofarull, recuperaren la crònica per a la impremta i en remarcaren la importància, atès que molts dels seus escrits reflectiren la influència del text jaumí a l'hora de parlar del regnat d'aquell monarca. De fet, fou llavors quan es traduí novament al castellà, en 1848, i es realitzà la primera edició moderna en català, en 1873, curada per Marià Aguiló. D'aleshores a ençà, especialment des de començaments del segle XX, els estudis sobre el regnat de Jaume I es multiplicaren i el *Llibre dels feits* es popularitzà amb moltes noves edicions, incloent-ne en català modernitzat, en anglès i en facsímils diversos, fins que en 1971 Ferran Soldevila fixà la versió més emprada fins a l'actualitat i en 1991 Jordi Bruguera en realitzà l'edició filològica. Finalment, la primera dècada del segle XXI va ser igualment fructífera, amb reedicions, noves versions en català modern, nous facsímils i diverses traduccions: al castellà, a l'anglès –de nou–, al francès, al japonès i al portuguès, versió, aquesta darrera, que no és esmentada pel professor Escartí.

Tanmateix, de totes aquestes edicions realitzades modernament no n'hi havia cap que transcrigués el text de 1380 i per això és tan important aquesta publicació preparada per Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí: perquè posa a l'abast dels investigadors la versió més antiga d'una de les dues famílies de manuscrits existents. En aquest sentit, cal remarcar la rigorositat i el bon ofici de l'edició filològica (p. 105-448) –que es pot contrastar amb el facsímil, mai reproduït fins ara–, així com l'interès de l'aparat crític i textual, que, amb vora 800 notes, forneix d'informacions precises no solament sobre les lliçons problemàtiques, sinó també sobre les solucions discrepants dels altres manuscrits, incloent-hi les versions de Marsili i Fernández de Heredia. L'única mancança destacable, en aquest sentit, és l'absència d'un índex de noms propis, que, en qualsevol cas, es pot consultar en moltes de les altres edicions anteriors. En canvi, els editors han tingut bona cura de numerar i d'assignar títols facticis als capítols, d'indicar la numeració dels capítols de l'edició de Poblet al costat dels d'aquesta versió, de suplir entre claudàtors les omissions textuais detectades a partir de la col·lació amb els altres manuscrits –que converteix aquesta edició en la primera completa del text jaumí– i d'afegir un índex final de capítols. En poques paraules, estem davant d'uns estudis i d'una edició excel·lents.

Vicent Baydal Sala
Fundació Noguera, Barcelona